

Wiera W. Pogodnina

Sankt-Petersburski Państwowy Uniwersytet Ekonomiki i Finansów

---

BEZPIECZEŃSTWO EKONOMICZNE I STABILNOŚĆ W STRATEGII ROZWOJU GOSPODARKI NARODOWEJ

Streszczenie: W artykule omówiono problem bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji. Zwrócono uwagę na elementy tego bezpieczeństwa oraz związek między bezpieczeństwem ekonomicznym a bezpieczeństwem państwa.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne, strategia, rozwój, Rosja.

Problemy zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji jako nieodzownego warunku jej odrodzenia przyciągają coraz baczniejszą uwagę polityków, naukowców, najszybszych warstw społecznych. Taka uwaga nie jest bynajmniej przypadkowa. Skala zagrożeń, a nawet rzeczywiste straty wyrządzone bezpieczeństwu ekonomicznemu państwa wysuwają te problemy na plan pierwszy życia publicznego.

Przez długi czas rząd Rosji ignorował problem bezpieczeństwa ekonomicznego. Pojawiły się próby utworzenia federalnych organów monitoringu i badania tych problemów, ale nie zostały one uwieńczone powodzeniem. Obecnie powstaje koncepcja bezpieczeństwa ekonomicznego.

Zapewnienie bezpieczeństwa państwa i zdolności obronnych kraju w każdym okresie wymagało rozwiniętej gospodarki. Jak wskazuje światowe doświadczenie, zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego z kolei jest to gwarancja niezależności państwa, warunek stabilności i skuteczności funkcjonowania społeczeństwa, osiągnięcia sukcesu. Dlatego zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego należy do najważniejszych priorytetów narodowych.

Samo bezpieczeństwo ekonomiczne ma określoną wewnętrzną strukturę. Można wyodrębnić jej trzy najważniejsze elementy:

1. Niezależność gospodarcza jako zdolność gospodarki narodowej do samodzielnego zapewnienia zaspokojenia podstawowych potrzeb narodu. Niezależność gospodarcza nie ma charakteru absolutnego, ponieważ międzynarodowy podział pracy w wiadomym stopniu wiąże ze sobą gospodarki narodowe. W tych warunkach niezależność gospodarcza zakłada także kontrolę wykorzystania zasobów narodowych w interesie narodu i osiągnięcie takiego poziomu produkcji, efektywności

i jakości wyrobów, który zapewnia jego konkurencyjność i pozwala na równych prawach uczestniczyć w handlu światowym, powiązaniach kooperacyjnych i wymianie osiągnięć naukowo-technicznych.

2. Stabilność i trwałość gospodarki narodowej jako jej zdolność do przeciwstawiania się wynaturzeniom pasożytnictwa i rozwojowi szarej strefy. Trwałość zakłada utworzenie bezpiecznych warunków i gwarancji dla pozytywnej przedsiębiorczej aktywności i hamowania czynników destabilizacji.

3. Zdolność do samorozwoju jako wynik cywilizacyjnej samowystarczalności. Tworzenie korzystnego klimatu dla inwestycji i innowacji, ciągła modernizacja produkcji, podwyższenie poziomu zawodowego, wykształcenia i ogólnej kultury pracowników stają się koniecznymi i obowiązkowymi warunkami trwałości i samozachowawczości gospodarki narodowej.

A zatem bezpieczeństwo ekonomiczne jest to ogół warunków i czynników zapewniających wysoki stopień samowystarczalności gospodarki narodowej, jej stabilność i trwałość, zdolność do ciągłego odnawiania i samodoskonalenia.

Dla lepszego zrozumienia istoty bezpieczeństwa ekonomicznego ważne jest uświadomienie sobie jego związku z pojęciem rozwoju i trwałości. Rozwój jest jednym z elementów bezpieczeństwa ekonomicznego. Jeśli gospodarka się nie rozwija, to gwałtownie zmniejszają się możliwości jej przeżycia, a także odporność i zdolność przystosowania się do wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń. Trwałość i bezpieczeństwo są to najważniejsze cechy gospodarki jako jednolitego systemu. Nie należy ich sobie przeciwstawiać, każda z nich na swój sposób charakteryzuje stan gospodarki. Trwałość gospodarki charakteryzuje wytrzymałość i niezawodność jej elementów pionowych, poziomych i innych powiązań wewnątrz systemu, zdolność do wytrzymania wewnętrznych i zewnętrznych „obciążeń”. Bezpieczeństwo jest to stan obiektu w systemie jego powiązań z punktu widzenia zdolności do wytrwania w warunkach wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń, a także działania nieprzewidywanych i trudnych do prognozowania czynników.

Im bardziej trwały jest system gospodarczy (np. struktura międzybranżowa), stosunek kapitału produkcyjnego i finansowo-bankowego, tym bardziej zdolna do działania jest gospodarka, co oznacza, że ocena jej bezpieczeństwa będzie dostatecznie wysoka. Naruszenie proporcji i powiązań między różnymi elementami systemu prowadzi do destabilizacji i jest sygnałem przejścia gospodarki z bezpiecznego stanu do stanu niebezpiecznego.

Bezpieczeństwo dowolnego badanego obiektu świadczy o tym, że jest on w stanie rozwiązać stojące przed nim zadania, a w wypadku wystąpienia różnego rodzaju nieprzewidywanych okoliczności, niebezpieczeństw czy zagrożeń jest w stanie obronić się przed nimi lub odbudować swoją zdolność do funkcjonowania. To rozumienie bezpieczeństwa może się stać podstawą metodologiczną do teoretycznego uzasadnienia zarówno bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, regionu, jak i pojedynczego przedsiębiorstwa.

Doświadczenie historyczne przekonuje o tym, że problemom zapewnienia bezpieczeństwa zarówno społeczeństwa jako całości, jak i jego obywateli powinno poświęcać szczególną uwagę każde państwo na każdym etapie swojego rozwoju. We współczesnej Rosji, ze względu na przedłużający się kryzys gospodarczy, pojawienie się nowych i zaostrzenie istniejących wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń, szczególnego znaczenia nabiera kwestia zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego.

Strategia zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego budowana jest na podstawie oficjalnie przyjętych w kraju aktów normatywnych. Państwowa strategia zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego obejmuje:

- 1) wykaz i ogólną charakterystykę wszystkich wewnętrznych i zewnętrznych zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego kraju,
- 2) interesy narodowe w dziedzinie gospodarki oraz kryteria i wskaźniki stanu gospodarki narodowej odpowiadające wymaganiom bezpieczeństwa narodowego,
- 3) środki i mechanizmy polityki gospodarczej ukierunkowane na zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego.

W ostatnich latach w teorii ekonomicznej problemy bezpieczeństwa ekonomicznego rozpatrywane są dość często, ale głównie jednostronnie i według określonego szablonu. Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa powinno być przedstawione jako całościowy, jednolity, ukierunkowany system. Takie podejście nie tylko pozwoli precyzyjnie przedstawić system bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, ale też będzie podstawą metodologiczną do rozpatrzenia bezpieczeństwa systemów ekonomicznych regionu, branży, przedsiębiorstwa, gospodarstwa domowego, jednostki.

Przy rozpatrywaniu systemu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa konieczne jest oparcie się na najważniejszych teoretycznych założeniach ogólnej teorii systemów. System jako wydzielony zbiór wzajemnie ze sobą powiązanych elementów ma swoje jakościowe charakterystyki, a mianowicie: mnogość elementów i ich ścisły dialektyczny związek, zgodność elementów, a także obecność w systemie takich elementów, które umożliwiają uzyskanie nowej systemowej jakości lub, jak przyjęto nazywać w ogólnej teorii systemów, właściwości emergentnych; wewnętrzna spójność systemu; względna odrębność od innych systemów.

Czynnikiem porządkującym system bezpieczeństwa ekonomicznego, umożliwiającym określenie wspólności i składu jego elementów jest związek każdego z nich z uzyskaniem efektu końcowego. W celu określenia elementów składowych systemu bezpieczeństwa ekonomicznego powinniśmy wyraźnie określić cel końcowy zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego. Do zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa konieczne jest osiągnięcie tego, aby system gospodarczy państwa był zdolny do rozwoju w stałej rozszerzonej skali, do zaspokojenia realnych potrzeb gospodarczych społeczeństwa na poziomie nie niższym niż granica krytyczna, do zapewnienia niezależności gospodarczej państwa, do przeciwstawienia się istniejącym i powstającym gwałtownie niebezpieczeństwom i zagrożeniom.

Aby można było osiągać cele w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, w skład systemu bezpieczeństwa ekonomicznego powinny wcho-

dzić: obiekt bezpieczeństwa, podmioty bezpieczeństwa, mechanizm zapewnienia bezpieczeństwa i praktyczne działania na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa.

Obiekt – to jest to, na co ukierunkowane są działania podmiotu na rzecz zapewnienia jego bezpieczeństwa. Obecnie w literaturze ekonomicznej brak jest precyzyjnego rozumienia i jednoznacznego traktowania obiektów bezpieczeństwa ekonomicznego. Najczęściej zalicza się do nich jednostkę, społeczeństwo, państwo, niekiedy wyodrębnia się pewne pojedyncze elementy systemu ekonomicznego, włącznie z systemem instytucjonalnych stosunków przy państwowej regulacji działalności gospodarczej.

Obiektami bezpieczeństwa na różnych poziomach hierarchicznych są: system ekonomiczny państwa, dziedzina gospodarki narodowej, gospodarka regionu, firma lub przedsiębiorstwo o dowolnej formie organizacyjno-prawnej jako obiekt gospodarujący, gospodarstwo domowe, sytuacja ekonomiczna jednostki.

Elementy systemu gospodarczego społeczeństwa jako obiektu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa mogą być przedstawiane na podstawie różnych cech kwalifikacyjnych, np. na podstawie treści i charakteru powstających w nich stosunków, przynależności branżowej lub terytorialnej, roli i miejsca w uzyskaniu efektu końcowego itd. Na przykład na podstawie treści i charakteru powstających w nich stosunków system ekonomiczny państwa jest jednością trzech powiązanych ze sobą elementów: sił wytwórczych, stosunków wytwórczych i nadbudowy ekonomicznej, funkcjonujących w celu wytwarzania dóbr niezbędnych do reprodukcji społeczeństwa, zaspokojenia jego potrzeb.

Podmiotami bezpieczeństwa są te organizacje, instytucje państwowe, służby, pojedyncze osoby (pracownicy operacyjni, prywatni detektywi, pracownicy służb bezpieczeństwa i in.), które zapewniają bezpieczeństwo na podstawie praktycznych działań przy wprowadzaniu w życie mechanizmu zapewnienia bezpieczeństwa i organizacji praktycznych działań.

Bardzo ważnym elementem systemu bezpieczeństwa jest mechanizm zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego. Realizacja możliwości w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa znajduje się pod wpływem całej gamy czynników: ekonomicznych, politycznych, psychologicznych, naukowo-technicznych, społecznych i innych. Przez pojęcie czynników realizacji możliwości w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego rozumie się takie związki przyczynowo-skutkowe istniejące w systemie zapewnienia bezpieczeństwa, które są siłą napędową, inspirującymi motywami przekształcenia możliwości w rzeczywistość i maksymalizacji wysiłków w wykorzystaniu wewnętrznych rezerw.

Realizacja możliwości w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego odbywa się w określonej kolejności, przebiega jako obiektywny proces podporządkowany określonym prawidłowościom. Wyjaśnienie związków przyczynowo-skutkowych, kolejności biegu zdarzeń w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego, wpływu różnorodnych czynników na te zdarzenia umożliwia określenie koncepcyjnego modelu mechanizmu zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego.

To swojego rodzaju umowny obraz, schemat dynamiki zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego, obejmujący kilka logicznie konsekwentnych ogniw. Jest swojego rodzaju teoretycznym odzwierciedleniem, przedstawiającym rezultat poznania tych zdarzeń, zjawisk, które zachodzą w realnej rzeczywistości.

Tworzenie mechanizmu zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego jest kwestią wielce złożoną. Jego najważniejszą część składową stanowi konieczność określenia potrzeb zabezpieczenia bezpieczeństwa ekonomicznego. Obecnie nauka rozpatruje kategorię potrzeby nie tylko jako określony stan braku, dyskomfort, uznanie czegoś brakującego za niezbędne, ale też jako stosunek koniecznej zgodności między normalnym funkcjonowaniem, rozwojem organizmu lub przebiegiem procesu życiowego a warunkami lub miarą warunków tego funkcjonowania.

Potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego tworzone są pod wpływem całego szeregu czynników: obiektywnych i subiektywnych, wewnętrznych i zewnętrznych, prognozowanych i nieprzewidzianych itd. W skoncentrowanej postaci mogą one występować jako czynniki destrukcyjne, wpływające na bezpieczeństwo ekonomiczne. We współczesnej nauce wyodrębnia się kilka stopni takich destrukcyjnych działań:

1) pojawienie się strefy ryzyka – prawdopodobieństwo zaistnienia okoliczności mogącej spowodować niebezpieczeństwo,

2) wyzwanie – prowokacyjne działania czy instrument nacisku,

3) niebezpieczeństwo – realna możliwość wyrządzenia zła, wyrządzenia szkody,

4) zagrożenie – zamiar wyrządzenia szkody.

Obecnie do uzasadnienia precyzyjnych i najbardziej istotnych dróg wzmocnienia bezpieczeństwa ekonomicznego i określenia tych sił, które je zapewniają, ważne jest wyodrębnienie najgroźniejszych współczesnych niebezpieczeństw i zagrożeń.

Podstawą organizacji, planowania i realizacji praktycznych działań całego systemu zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego jest analiza koncepcji zagrożenia, ocena charakteru realnych i potencjalnych wewnętrznych i zewnętrznych niebezpieczeństw i zagrożeń, sytuacji kryzysowych oraz innych niekorzystnych czynników. System realnych i potencjalnych zagrożeń nie jest niezmienny. Zagrożenia mogą się pojawiać i znikać, zwiększać się lub zmniejszać, przy tym będzie się zmieniać także ich znaczenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego.

W Państwowej strategii bezpieczeństwa ekonomicznego FR stwierdza się, że w stosunkach międzynarodowych Rosja styka się z dążeniem krajów przemysłowo rozwiniętych, wielkich zagranicznych korporacji do wykorzystania sytuacji w Rosji i krajach WNP do swoich interesów gospodarczych i politycznych.

Aby przeciwstawić się zewnętrznej presji i w porę zapobiec realnym zewnętrznym niebezpieczeństwom i zagrożeniom, konieczne jest ich precyzyjne ujawnienie. Najbardziej niebezpieczne z nich we współczesnych warunkach są:

– zwiększanie się długu zewnętrznego i związany z tym wzrost wydatków budżetowych na jego spłatę oraz wzmożone próby jego wykorzystania jako nacisku przy podejmowaniu najważniejszych decyzji gospodarczych i politycznych;

- coraz silniejsze opanowywanie przez firmy zagraniczne wewnętrznego rynku Rosji jako następstwo, wzrost zależności naszego kraju od importu wielu towarów, w tym również o charakterze strategicznym;
- działania dyskryminacyjne szeregu organizacji międzynarodowych i państw w stosunkach międzynarodowych z Rosją, polityka protekcjonistyczna wobec naszego kraju, wyparcie rosyjskich przedsiębiorstw z tradycyjnych rynków zewnętrznych, szczególnie produkcji zbrojeniowej i przemysłu maszynowego;
- zakup przez firmy zagraniczne naszych przedsiębiorstw w celu ich kontrolowania i stworzenia warunków do zapewnienia sobie sukcesu w walce konkurencyjnej zarówno na rynku zewnętrznym, jak i wewnętrznym;
- brak zagospodarowania granicy celnej i niedostateczna kontrola eksportowa i walutowa;
- nierozwinięta struktura operacji eksportowo-importowych i inne.

W ostatnich latach szczególnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa są wewnętrzne niebezpieczeństwa i zagrożenia. Do nich należy zaliczyć:

- głęboki spadek produktu krajowego brutto w latach reform,
- gwałtowny spadek inwestycji w sferze produkcji, przewaga inwestycji w działalność pośredniczącą i finansową,
- zniszczenie potencjału naukowo-technicznego i deindustrializacja gospodarki, starzenie się bazy przemysłowej,
- zwiększenie dysproporcji majątkowej ludności i poziomu biedy, wzrost bezrobocia, wstrzymanie wypłat pensji i emerytur, napięcia społeczne, obniżenie motywacji do pracy,
- deformacja strukturalna i branżowa rosyjskiej gospodarki, zwiększenie ukierunkowania gospodarki paliwowo-surowcowej, likwidacja produkcji w ważnych życiowo dziedzinach przemysłu przetwórczego,
- opóźnienie w badaniach zasobów kopaliny użytecznych w porównaniu ze skalą ich wydobycia,
- niska konkurencyjność wyrobów krajowych,
- pogłębianie się nierównomierności rozwoju społeczno-gospodarczego regionów, rozchwianie powiązań produkcyjno-technicznych między przedsiębiorstwami, rozchwianie międzybranżowego bilansu gospodarki narodowej,
- wysoki poziom monopolizacji gospodarki, zwłaszcza monopoli naturalnych,
- kryzys systemu pieniężnego i finansowo-kredytowego, zachowanie procesów inflacyjnych,
- niedoskonałość mechanizmów kształtowania polityki gospodarczej, lobbing podczas podejmowania decyzji gospodarczych,
- negatywna polityka w sferze prywatyzacji, gwałtowny spadek wartości prywatyzowanych obiektów,
- kryminalizacja gospodarki, wzrost korupcji, powiązania niektórych urzędników państwowych z przestępczością zorganizowaną, możliwość dostępu struktur

kryminalnych do zarządzania częścią produkcji i ich przenikanie do różnych struktur władzy, osłabienie systemu kontroli państwowej, co doprowadziło do rozszerzenia działalności struktur kryminalnych na rynku finansowym, w sferze prywatyzacji, operacji eksportowo-importowych i handlu, ukrywanie dochodów, uchylanie się od płacenia podatków itd.

Jednym z ważniejszych elementów składowych systemu bezpieczeństwa ekonomicznego jest praktyczna działalność państwa w zakresie zapewnienia sobie bezpieczeństwa ekonomicznego. Obejmuje ona szereg praktycznych działań państwa. Przede wszystkim jest to sprecyzowanie interesów gospodarczych i określenie priorytetów w działalności gospodarczej w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego i na tej podstawie opracowanie podstawowych kierunków bezpieczeństwa ekonomicznego (sformułowanie celów i zadań, określenie sił, środków i działań do ich osiągnięcia, opracowanie mechanizmu zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego, organizacja konkretnych działań, kontrola i sprecyzowanie polityki gospodarczej); stała praca w zakresie ujawnienia przypadków, kiedy faktyczne parametry wykazują odchylenia od wartości progowych, a także opracowanie środków wyjścia ze strefy zagrożenia; organizacja pracy w zakresie ujawniania, uprzedzania, a w razie konieczności zapobiegania stwierdzonym niebezpieczeństwom i zagrożeniom.

W rozwiązywaniu tych złożonych problemów ogromną rolę odgrywa niewątpliwie prezydent, rząd, Rada Bezpieczeństwa, którzy koordynują działalność podmiotów bezpieczeństwa, inicjują przygotowanie ustaw, rozwiązują problemy finansowania przedsięwzięć w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego, organizują ekspertyzy podjętych decyzji, ujawniają i wykorzystują nie tylko działania gospodarcze, ale również inne przedsięwzięcia na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa (polityczne, dyplomatyczne, siłowe i in.).

ECONOMIC SAFETY AND STABILITY IN THE STRATEGY OF DEVELOPMENT OF NATIONAL ECONOMY

Summary: The article describes the problem of economic safety in Russia. The author discusses its elements and the relationship between economic safety and safety of the country.